
ՀԱՐՈՒԴ ՓԻՆԹԵՐԸ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ «Ճանապարհից առաջ» և «Լեռնային լեզու» պիեսները

ՆԱԻՐԱ ԵԼԻՆՅԱՆ

Ժամանակակից համաշխարհային դրամատուրգիայի խոշորագույն թատերագիր Հարոլդ Փինթերը (1930-2008) 2005-ին հայտարարեց, որ որոշել է թողնել դրամատուրգի կարիերան («29 պիես եմ գրել: Մի՞թե բավական չէ»¹) և իր ուժերը նվիրել քաղաքականությանը, որովհետև նրան շատ է մտահոգում աշխարհի ներկա կացությունը: Ողջ կյանքի ընթացքում նա հետամուտ է եղել ճշմարտության բացահայտմանը: Թեև ճշմարտության որոնումներում հանգում է ողբերգական եզրակացության, սակայն չի դադարում որոնել, բացահայտել ու պայքարել: Փինթերը գիտեր՝ գրողը երկու պարտականություն ունի՝ քաղաքացու և հասարակական գործչի: Մել Գուսովին տված հարցազրույցում ասում է. «Հասկանում եմ ձեր հետաքրքրությունը իմ հանդեպ՝ որպես դրամատուրգի: Բայց ինձ ավելի հետաքրքրում է իմ քաղաքացի լինելը: Մենք ասում ենք, թե ապրում ենք ազատ երկրում, բայց չենք կարող ազատ խոսել: Եվ մեր պարտականությունն է ճշգրտորեն արտահայտել մեր մտքերը ... Հռետորությունն ազատ է, քրիստոնեական, դեմոկրատական, բայց հռետորության ներքո խառնաշփոթ է, աղքատություն, հաշմանդամություն, սարսափ, արյուն, կորուստ, մահ ... Ես ինձ համարում եմ ոչ միայն դերասան կամ գրող, այլև այս աշխարհի քաղաքացին, որտեղ ապրում եմ: Ես պարտականություններ ունեմ և միանգամայն ճիշտ եմ հասկանում իմ պարտականությունները՝ փորձելով լուսաբանել, թե ինչ է ճշմարտությունը: Բացահայտել եմ, որ մենք կեղծիքի քողի տակ ենք, որը դժբախտաբար անտեսում ենք, կամ որին վախենում ենք արձագանքել»²:

Դրամատուրգի հասարակական դերը սկսվեց 1973-ին Չիլիում Ալիենդեի կառավարության դեմ Ամերիկայի ձեռնարկած քայլերի դիմադրությամբ:

¹ **Billington M.** “I’ve written 29 plays. Isn’t that enough?” The Guardian, 14 March 2006. Online, google. com.

² **Gussov M.** Conversations with Harold Pinter. New York, Grove Press, 1996, pp. 71-72, 73, 85-86.

Ավելի քան քսանհինգ տարի Փինթերը բողոքում էր բանտարկյալների հանդեպ Միացյալ Նահանգների վատ վերաբերմունքի, քրդերի հանդեպ թուրք կառավարության ճնշումների, Նիկարագուայում ԱՄՆ-ի գործողությունների, Կենտրոնական Ամերիկայում Միացյալ Նահանգների վարած արտաքին քաղաքականության և խոսքի ազատության խախտման, Կոսովոյի պատերազմի ընթացքում Հարավսլավիայում ՆԱՏՕ-ի ռմբակոծման, Աֆղանստանում ԱՄՆ-ի պատերազմի, ԱՄՆ-ի և Մեծ Բրիտանիայի կառավարության գործիչների զարհուրելի վարքի՝ ի դեմս Զ. Բուշի և Թ. Բլեյերի, նրանց վարած անարդար քաղաքականության ու հատկապես Իրաքի պատերազմի դեմ: «Դրամատիկական դադարների վարպետը այժմ ապստամբում է առանց դադարի՝ օգտագործելով յուրաքանչյուր հնարավորություն բարոյական, պաշտոնական հայտարարություններ անելու ընթացիկ քաղաքական, հասարակական գործողությունների վերաբերյալ»³:

«Ես զբաղված եմ և՛ արվեստով, և՛ քաղաքականությամբ. երբեմն այս երկուսը լրացնում են իրար, երբեմն էլ՝ ոչ»⁴: 1980-ականների կեսերին Փինթերի քաղաքական մտահոգությունները դրսևորվում են իր երկերում, մասնավորապես հասարակական տանջանքների ու ճնշումների, մարդու իրավունքների չարաշահման թեմաները: Գրողի վերջին շրջանի բանաստեղծություններում, պիեսներում, էսսեներում, ելույթներում արծարծվում են արդի քաղաքական հարցեր: Թեև վաղ շրջանի երկերը արդեն բովանդակում էին իշխանության, ահաբեկման, բռնության, դաժանության, սարսափի, տառապանքի, կորստի թեմաներ, սակայն գրողը հերքում էր դրանց քաղաքական բնույթը: Իհարկե, տարիներ անց նա այս հարցին այլ կերպ կպատասխաներ, իսկ ինչ վերաբերում է վաղ շրջանի երկերի բնույթին, ապա այսօր նա այլ կարծիք է արտահայտում:

Անն-Մարի Քուսակ. Նախկինում դուք ձեր «Ծննդյան օր», «Համր սպասավոր», «Ջերմոց» պիեսները քաղաքական չէիք համարում: Բայց վերջերս սկսել եք խոսել դրանց մասին որպես քաղաքական երկերի: Ինչո՞ւ:

³ **Karowski M.** Harold Pinter – a political playwright? Contemporary Review, 1 November 2003, Online, google. com.

⁴ Harold Pinter’s Nobel Speech. B.B.C. News. 13 October 2005. Online, google. com.

Հարոլդ Փինթեր. Այո՛, դրանք քաղաքական են: Միշտ էլ քաղաքական եմ համարել: Այդ տարիներին քսանն անց երիտասարդ էի, ու ինչպես գիտեք, տասնութ տարեկանում հրաժարվել էի զինվորական ծառայությունից: Միանգամայն ազատ երիտասարդ էի, բայց չէի ուզում ինքնաշեն ճառաբեմ բարձրանալ: Ուզում էի, որ երկերս իրենք խոսեն իրենց մասին, իսկ եթե մարդիկ չեն հասկանում, ոչինչ չեմ կարող անել⁵:

Փինթերի վաղ և ուշ շրջանի երկերի տարբերությունն այն է, որ նախկինում նրա թատրոնը արծարծում էր և՛ ծիծաղելի, և՛ սպառնալի մոտիվներ, իսկ վերջին շրջանում ծիծաղելին դառնում է լքմիտ, որովհետև, ըստ հեղինակի՝ «Ինձ համար կատակը սպառվել է: Այլևս չեմ կարող կատակել և խաղեր խաղալ: Ուստի գրում եմ ավելի ու ավելի կարճ երկեր, որոնք ավելի ու ավելի դաժան են ու բացահայտորեն ավելի ու ավելի անպաճույճ»⁶:

1984-ին Փինթերը գրում է «Ճանապարհից առաջ» առաջին քաղաքական երկը, որտեղ ներկայացվում են հզորության ու անկարողության, մարդու իրավունքների չարաշահման, ճնշման, տանջանքների թեմաներ, ուսումնասիրվում է անհատի, դահճի կամ ղեկավարի հոգեբանությունը, ով սպանում կամ զոհաբերում է ուրիշներին իր իդեալների, երկրի, խմբի կամ հավատարմության համար:

Կարճ, չորս տեսարանից բաղկացած պիեսի գործողությունները տեղի են ունենում ոմն Նիկոլասի գրասենյակում: Նա բարձր հեղինակություն է, կարող է պատժել անհնազանդներին, մեղավորներին, նույնիսկ սպանել: Նիկոլասի բանտարկյալները մի ընտանիքի երեք անդամներն են՝ հայրը, մայրը և յոթամյա որդին, որոնք, ըստ դահճի կամ հավատարիմ ղեկավարի, պետության թշնամիներն են: Նրանց պահում են մի շինության տարբեր սենյակներում: Նախ նա հարցաքննում է ընտանիքի հորը՝ Վիկտորին, ով պատառոտված շորերով է, կապտուկներով և հիմնականում լուռ է: Կեղեքիչը հենց սկզբից ցույց է տալիս իր զորությունն ու ուժը. «Կարող եմ անել այն ամենը, ինչ մտքովս անցնի ... Ես եմ ղեկավարը ... Այստեղ ինձ բոլորը հարգում են: Ներառյալ դուք, չէ՞»:

⁵ **Cusac A.M.** Harold Pinter Interview. The Progressive, March 2001. Online, google. com. Harold Pinter Politics.

⁶ **Gussov M.** Conversations with Harold Pinter. p. 82.

Կարծում եմ՝ դա է ճիշտը: *Դադար: Կանգնել՝ Վիկտորը կանգնում է: Նստել՝ Վիկտորը նստում է*⁷:

Ապա Նիկոլասը հանդիպում է Վիկտորի որդուն՝ Նիկիին, ու նրա մորը՝ Զիլային, որին բազմիցս ստորացրել ու բռնաբարել են: Տեսարան առ տեսարան Փինթերը ներկայացնում է իր հերոսի հոգեբանական բարդույթները: Նա անվստահ անձնավորություն է, որը ոչնչացնում է Վիկտորին ու նրա ընտանիքը իր զորությունը հաստատելու համար:

Վերջին տեսարանը հաստատում է Նիկոլասի հավատը, որ նա կատարել է առաքելությունը. «Մեր գործը աշխարհը մաքուր պահելն է, հանուն աստծու»⁸: Վիկտորն այժմ ազատ է. նա «կոկիկ» հագնված է, բայց չի կարողանում խոսել, որովհետև համր են դարձրել:

Վիկտորը անհասկանալի հնչյուններ է արտաբերում:

Նիկոլաս. Ի՞նչ: Վիկտորը փորձում է ինչ-որ բան ասել: Ի՞նչ:

... **Նիկոլաս.** Տղա՛դ: Ա՛հ, մի անհանգստացիր նրա համար: Նա փոքրիկ վնասատու էր:

Վիկտորն ուղղվում է ու ակնապիշ նայում Նիկոլասին: Լռություն: Վարագույր⁹:

Նիկիի սպանությունը պարզ է դառնում Փինթերի՝ ներկա ժամանակից անմիջապես անցյալին անցնելու կիրառած հնարքից: Պիեսն ավարտվում է բազմիմաստ լռությամբ: Պրիմո Լեվին նշում է. «Առաջին անգամ հասկացանք, որ մեր լեզուն բառեր չունի արտահայտելու այդ վիրավորանքը, ոչնչացումը»¹⁰: Վերջին լռությունը և Վիկտորի հայացքը, թերևս, նշանակում է սարսափ, մարտահրավեր, ատելություն, ցավ, թերևս «այն նշանակում է կա՛մ ցնցում, կա՛մ Նիկոլասի իշխած համակարգի կործանման սկիզբ»¹¹:

Նիկոլասի մենախոսությունները բացահայտում են նրա թուլությունը, միայնությունն ու անապահովությունը: Ըստ Փինթերի՝ «Նիկոլասը, թեև, կեղե-

⁷ **Pinter H.** Plays 4. London, Faber & Faber, 2005, p. 223, 225.

⁸ Նույն տեղում, էջ 246.

⁹ Նույն տեղում, էջ 247:

¹⁰ **Grimes Ch.** Harold Pinter's Politics: a silence beyond echo. USA, Fairleigh Dickinson Univ. Press, 2005, p. 83.

¹¹ **Roof J.** Harold Pinter's political plays. Contemporary Review, 7 May 1985. Online, google.com.

քիչ է, դահիճ, կազմակերպության ղեկավար, բայց նաև մի մարդ է, ով հավատում է շատ բաների ու պայքարում է դրանց համար: Նա կարող է իր զոհերին սարսափելի կոտանքների ենթարկել իր ընդունած պատճառների համար: Համոզված եմ, որ այն արտացոլում է ողջ աշխարհի իրավիճակը, այժմ և բոլոր ժամանակներում: Խնդիրը պատճառն է»¹²: Նիկոլասը կործանում է այդ ընտանիքը հանուն վեհ արժեքների: Նիկոլասի դերը մարմնավորելուց առաջ Փինթերն ասում է. «Նիկոլասը հուսահատ մարդ է, ով կայունություն է փնտրում իր տղամարդ զոհից, խոսում է Աստծու, երկրի, բնության հանդեպ իր սիրուց և միշտ փորձում է իր արարքների համար փիլիսոփայական հիմք գտնել»¹³: Նա, թեև հզոր ղեկավար է ներկայանում, բայց ավելի միայնակ է, տանջված, քան իր զոհերը: Եվ այդ ղեկավարը, ով հովանավորված է պետության հեղինակությունների կողմից, վերջում զոհերից է ընկերություն խնդրում. «Ձգացվում է պետությանը ծառայող մարդու սարսափելի միայնությունը, որովհետև նա չունի ոչինչ և ոչ ոք: Իր զոհերը իր միակ ընկերներն են»¹⁴:

«Ճանապարհից առաջ» երկի պրեմիերայից մեկ տարի անց՝ 1985-ին, Փինթերը և Արթուր Միլլերը՝ որպես ՊԵՆ-ի անգլիացի ու ամերիկացի փոխնախագահներ, մեկնում են Թուրքիա՝ ստուգելու բանտարկված արվեստագետների հալածանքների ու տանջանքների դեպքերը: Թուրքիա այցելության ժամանակ Փինթերը տեղեկանում է տասնհինգ միլիոն քրդերի կացության մասին, որոնց չէին թույլատրում խոսել իրենց լեզվով: Այդ նյութը առիթ դարձավ գրելու «Լեռնային լեզու» (1988) պիեսը, որը, ինչպես հեղինակն է նշում Մել Գուսովին տված հարցազրույցում, «լեզվի ճնշման ու խոսքի ազատ արտահայտման արգելքի մասին է: Այն միայն թուրքերի ու քրդերի մասին չէ ... Գիտեմ, որ սա այնքան Անգլիային է վերաբերում, որքան Թուրքիային ... Համոզված եմ, որ այն նաև արտացոլում է այսօրվա Անգլիայի կյանքը՝ խոսքի, մտքերի, գաղափարների ճնշում ... Այն արտացոլում է նաև Ամերիկայի կյանքը: Միացյալ Նահանգներն ու Անգլիան նույն վերաբերմունքն ունեն աղքատների, անտունների, հաշ-

¹² Billington M. Harold Pinter. London, Faber & Faber, 2007, p. 294.

¹³ Billington M. The evil that men do. The Guardian, 30 June 2001. Online, google.com.

¹⁴ Spencer Ch. Pinter's miniature masterpiece. The Daily Telegraph, 5th July 2001. Online. Google.com.

մանդամների հանդեպ»¹⁵։ Չնայած ոգեշնչման աղբյուրը թուրք-քրդական հակամարտությունն է, այնուամենայնիվ Փինթերն այս կարծիքն ազդեցիկ երկով փորձում է արտահայտել իր մտահոգությունը։

Կանայք գնացել են բանտ տեսակցելու իրենց ամուսիններին, որդիներին, հայրերին ու իրենց հարազատների նման ենթարկվում են ճնշումների։ Ութ ժամ անց նրանց են մոտենում սերժանտն ու սպան. «Այժմ լսեք։ Դուք լեռն-ցիներ եք։ Ինձ լսո՞ւմ եք։ Ձեր լեզուն մեռած է։ Այն արգելված է... Չի թույլատրվում։ Հասկացա՞ք։ ... Կարող եք միայն պետական լեզվով խոսել։ Դուք խիստ կպատժվեք, եթե փորձեք խոսել ձեր լեռնային լեզվով։ Սա զինվորական հրաման է։ Օրենք»¹⁶։

Այցելուների սենյակում նստած է ծեր կինը որդու հետ։ Պահակը հանդիմանում է կնոջը իր մեռած լեզվով խոսելու համար, բայց խեղճ կինը այլ լեզու չգիտի։ Թեև նրանք չեն կարող բարձր խոսել, բայց կարող են մեկմեկու մտքերը կարդալ։ Լույսն աղոտանում է, կերպարներն անշարժ են։ Պահակները ոչինչ չեն լսում, բայց ընթերցողը կարդում է նրանց մտքերը.

Ծեր կնոջ ծայնը. Նորածին երեխան քեզ է սպասում։

Բանտարկյալի ծայնը. Ձեռքդ կծել են։

... **Ծեր կնոջ ծայնը.** Երբ տուն գաս, բոլորը քեզ սիրալի կընդունեն։ Բոլորը սպասում են։ Բոլորն էլ անհամբեր քեզ են սպասում։ Բոլորը քեզ տեսնել են ուզում¹⁷։

Այդ դաժան միջավայրում «ծայների» հատվածը գեղեցիկ է ու հույսով լեցուն։ Աշխարհում դեռ գոյություն ունեն այնպիսի բաներ, որոնց համար ապրում է բանտարկյալը. ծնվել է երեխա, որին չի տեսել, ունի մայր ու ընտանիք, որ իրեն շատ է սիրում, սպասում և հավատում է ապագային։

Երրորդ տեսարանում երիտասարդ կինը՝ Սառա Ջոնսոնը, միջանցքում սպասում է։ Լսվում է սերժանտի գոռգոռոցը, թե ով է ներս թողել այդ կնոջը, որովհետև նրա ամուսինը պատժախցում է։ Կինը միջանցքում տեսնում է գլուխը կապած ամուսնուն՝ պահակի ու սերժանտի ուղեկցությամբ։ Սառայի ու

¹⁵ Gussov M. Conversations with Harold Pinter. p. 68.

¹⁶ Pinter H. Plays 4. London, p. 255.

¹⁷ Նույն տեղում, էջ 261։

ամուսնու հայացքները հանդիպում են, ու նրանք սկսում են լուռ խոսել:

Տղամարդու ձայնը. Լճափին էինք:

Երիտասարդ կնոջ ձայնը. Գարուն էր:

Տղամարդու ձայնը. Գրկում եմ քեզ: Տաքացնում եմ քեզ:

Երիտասարդ կնոջ ձայնը. Երբ բացեցի աչքերս, տեսա քեզ իմ վերևում և ժպտացի¹⁸:

Իրենց լուրջամբ, հիշելով միասին անցկացրած երջանիկ պահերը՝ նրանք մի ակնթարթ կտրվում են սարսափելի իրականությունից. «Փինթերը կիրառում է հատուկ տեխնիկա՝ ցույց տալու հաղորդակցություն այն մարդկանց միջև, ովքեր չեն կարող կամ չեն ուզում բարձր խոսել. երբ նրանք իրար են նայում, նրանց մտքերը ճախրում են օդում... «Ձայները» երջանկության, հույսի առկայծման պահեր են դատարկ աշխարհում: Ճնշող կառավարությունը կարող է ոչնչացնել ամեն ինչ՝ արժանապատվություն, սնունդ, առողջություն, բայց չի կարող օրենքով հրատարակել ու արգելել սերը, զգացմունքները, հույզերը... Այդ պահերը նման են փոքրիկ ծաղիկների, որոնք փթթում են արատավորված հողում»¹⁹: Երբ լույսը վառվում է, ընդհատվում է այդ երջանիկ վայրկյանը: Պահակը քարշ տալով՝ տանում է տղամարդուն: Եթե Սառան ցանկանում է որևէ տեղեկություն ստանալ ամուսնու մասին, ապա կարող է զանգել ոմն Ջոզեֆ Դոուկին, տեսնել նրան, ու ամեն ինչ կարգին է: Իհարկե, երիտասարդ կինը հասկանում է՝ ինչ գին պիտի վճարի ամուսնուն փրկելու համար:

Նորից այցելուների սենյակն է: Բանտարկյալի դեմքը արյունոտ է: Պահակը հայտնում է, որ օրենքները փոխվել են, և մայրը կարող է խոսել իր լեռնային լեզվով: Ծեր կինը չի ուզում կամ չի կարող խոսել: Իսկ որդին երկար խնդրելուց հետո աթոռից ընկնում է ու թաքտում: Սերժանտը հետազոտում է բանտարկյալին ու ասում. «Մի՛ սրան տեսեք: Չես խանգարում, օգնության ձեռք ես մեկնում, իսկ նրանք թքած ունեն: *Մթություն*»²⁰: Մայքլ Բիլլինգթոնը նշում է, որ «սերժանտի արտահայտությունը ճշգրտորեն այն է, ինչ կիրառում

¹⁸ Նույն տեղում, էջ 263:

¹⁹ Perloff C. Harold Pinter's Mountain Language. The Magazine: Columbia, August 2001. Online, google.com.

²⁰ Pinter H. Plays 4. London, p. 267.

են չնչին զորություն ունեցող պաշտոնյաներն ու առևտրականները ողջ աշխարհում... Այդպիսին է աշխարհը, որտեղ ապրում ենք: ...Փինթերը չի պահանջում, որ կարեկցենք անհույս օտարին կամ հեռվում գտնվողին: Ամենակարևորը այսպիսի գործողությունների բարոյական պատասխանատվությունը ուրիշների վրա չգցելն է: Սարսափն ու ահաբեկումը մեր ներսում է, ոչ թե՛ դրսում»²¹: Երկը վերաբերում է աշխարհի բոլոր քաղաքացիներին, և իրավունքների ու պատասխանատվության կոչ է: Թերևս Փինթերը միտումնավոր չի նշել գործողության վայրը՝ Թուրքիա, Իռլանդիա, Շոտլանդիա, որովհետև նման հալածանքներ ու արարքներ կարող են կատարվել յուրաքանչյուր երկրում, որտեղ մի ժողովուրդը հալածում է մյուսին, որտեղ փոքրիկ ազգերին արգելված է խոսել իրենց լեզվով:

Փինթերը՝ որպես դրամատուրգ և հասարակական-քաղաքական գործիչ, պիեսներում և ելույթներում արտահայտում է իր մտահոգությունն ու անհանգստությունը ոչ միայն անգլիական հասարակության, այլ ողջ աշխարհի հանդեպ:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

1980-ականներին Փինթերը հայտնի էր քաղաքական, հասարակական գործունեությամբ. նրա քաղաքական մտահոգությունները դրսևորվում են նաև իր երկերում, մասնավորապես տանջանքների ու ճնշումների, մարդու իրավունքների չարաշահման թեմաները: Փինթերի քաղաքական դրամաները որոշակի գործողություններ են պատերազմների ու դրանց սպառնալիքի, կառավարության անարդարությունների դեմ: Նա՝ որպես դրամատուրգ և հասարակական-քաղաքական գործիչ, պիեսներում և ելույթներում արտահայտում է իր մտահոգությունն ու անհանգստությունը ոչ միայն անգլիական հասարակության, այլ ողջ աշխարհի հանդեպ:

Քանալի բառեր - ճշմարտություն, պատերազմ, քաղաքականություն, մտահոգություն, հզորություն, ճնշում, տանջանք, բռնություն:

²¹ Billington M. Harold Pinter, pp. 309, 312.

ГАРОЛЬД ПИНТЕР И ПОЛИТИКА

НАИРА ЕЛИНЯН

С 1980-х годов Пинтер смело реагировал на социально-политические события, проницательно замечал недостатки, пороки современной политической и социальной жизни, и его пьесы становились плацдармом для открытого выражения его политических взглядов, откровенной и смелой критики войны, ущемления прав человека, злоупотреблений и злодеяний сильных мира сего. Так драматург и общественный деятель Пинтер выразил в своих пьесах и выступлениях глубокую озабоченность и беспокойство не только состоянием английского, но и всего мирового социума.

Ключевые слова - истина, война, политика, озабоченность, угнетение, власть, пытка, насилие.

HAROLD PINTER AND POLITICS

NAIRA YELINYAN

In 1980s Pinter was already well-known for his political and civic activities. His concerns about different political issues especially those relating to the abuse of human rights, oppression of minorities, government's atrocities are also manifested in his dramatic works. His reaction to the social-political events is intense. Pinter's 'political' plays are not founded on or concerned with general abstract notions of war, 'terror', different threats or other social abuses but are a sustained and constant focus of his own political concerns, borne of his own engagement with, and consciousness of, the world around him. He has been outspoken in his criticism of war. Pinter as a playwright and social-political activist in his literary works, essays, speeches, interviews and other public appearances directly expressed his anxiety and fear not only of the future of English society but also about the whole world.

Key words - Truth, war, politics, anxiety, power, oppression, torture, violence.